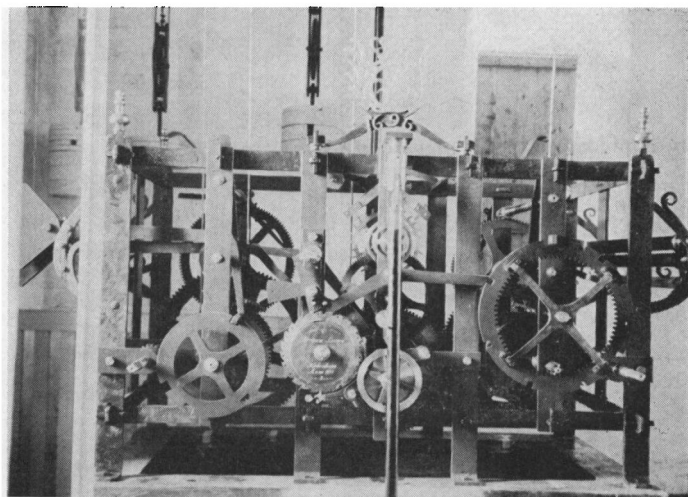

Ure i Ribe domkirke

Af *Hans Stiesdal*

Når man taler om de store, gamle dage i Ribe, anføres ofte som et af eksemplerne på byens betydning, at det første ur i Danmark blev opsat i domkirken. Oplysningen beror dog blot på en tilskrevet notits af Grønlund i et eksemplar af Terpagers Ribe-beskrivelse: Det gamle Sejrværk er gjort Anno 1401.¹ Hvor stor lid, der tør sættes hertil, er usikkert; det vides ikke, hvorfra Grønlund har sin oplysning. Der kunne for så vidt godt have været et ur i kirken længe før den tid; det ville ikke være overraskende i betragtning af byens livlige forbindelser med Vesteuropa, hvor mekaniske ure formodes at have været i brug siden 1200-ernes sidste halvdel, og hvor de fik nogen udbredelse i løbet af 1300-erne.² Endnu eksisterer der, sikkert dateret fra disse år, tre værker af stor teknisk fuldkommenhed; de kan kun være blevet til som resultat af mange års udvikling af mekaniske tidmålere. De er »færdige«, har allerede i princippet helt den udformning, som stadig anvendes ved fremstilling af ure; de er mekaniske undere fra en ellers næsten helt »umekanisk« tid. Det drejer sig om uret i Salisbury-katedralen fra før 1386, uret i urtårnet i Rouen fra 1389 og uret fra Wells-katedralen (nu Science Museum, London) fra før 1392, det første med timeslagværk, de to sidste både med kvarter- og timeslagværk.

Hvad man nu end skal tro om det for Ribe opgivne årstal 1401, er det i alt fald sikkert, at der i 1429 virkelig var et ur i kirken. Otto Boesen tillægger da i sit testamente den, der har tilsyn med domkirkens ur, renten af et hus i Ribe, 1 mk. lybsk.³ Ellers ved man såre lidt om uret. 1476 omtales »Sct. Jakobs Kapel under Sejrværket« (uret);⁴ hvis man så dog vidste, hvor dette kapel havde været placeret i

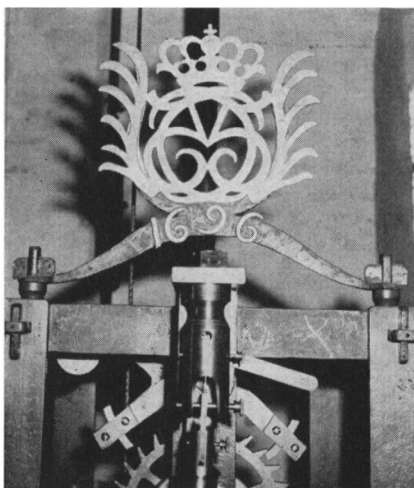
Ribe domkirkes tårnur.

kirken, ville dette have givet en forestilling om urets anbringelse, men det vides ikke. Først da kirkens regnskaber er bevarede i større udstrækning, optræder uret jævnlige her med poster til olie (første gang 1591) og småreparationer.⁵ 1619 omtales en lænke til slagværket i »det lille tårn«, og 1620 nævnes »Seieruerck Thorn«. Disse to benævnelser er identiske med det allerede i middelalderen reducerede, i 1791-93 helt nedrevne og ved sidste restaurering rekonstruerede Marietårn på kirkens sydvestre hjørne. Det betegnes ofte klokketårnet (»Marie Klocktornet«), og her hang kirkeklokkerne, indtil de ved dets nedbrydning overførtes til det store tårn, hvor tidligere kun stormklokken hang. Urværket må altså have haft sin plads i eller ved Marietårnet, måske ved dette, da det i sig selv var så snævert, at det synes vanskeligt foruden trappen også at få plads til et urværk. I så fald må man forestille sig værket anbragt enten på galleriet i det østligste fag lige ved siden af tårnet, eller måske på loftet af det nedbrudte Nicolai

Kapel (»Blykapellet«), der lå i hjørnet mellem Marietårnet og kirkens vestparti. Lodsnoerne og forbindelserne til urhamrene kunne så let være etableret gennem muren ind til tårnet. Som rekonstruktionen af Marietårnet blev udført, med trappen opfyldende hele tårnet op til skibets murkrone, behøver forholdene dog ikke at have været; det kan tænkes, at der her har været plads til værket i det stokværk, hvor nu trappen fører ind over skibets loft.

Sandsynligvis har uret ikke haft nogen udvendig skive, men formodentlig en skive inde i kirken. Hvis værket stod i Marietårnet, må skiven have været anbragt oppe på sydvæggen i skibets vestfag, en placering svarende til forholdene i Roskilde domkirke. Om den ejendommelig, skjulte gang, som før sidste restaurering fandtes i murtykkelsen i vestpartiets kraftige nordmur, kan have fundet anvendelse til formidling af forbindelsen mellem urværket og kirkerummet, skive og klokker, får stå hen.

Det fremgår ingen steder, om uret kun har haft timeslagværk eller både kvarter- og timeslagværk. 1619 omtales en lænke til »Stundklokken«, men man kan ikke heraf gå ud fra, at denne benævnelse bruges i modsætning til en kvarterklokke; derimod tør man nok regne med, at det har slået både inde i kirken og oppe i tårnet, således som det nu kun sjældent er tilfældet, men som det tidligere har været almindeligt i kirker, ligesom det ikke var usædvanligt, at der kun fandtes en skive inde i kirken og ikke nogen uden på bygningen; Roskilde domkirke har stædigt fastholdt dette gamle arrangement, der er en erindring om, at urenes funktion oprindelig var hjælpemiddel i kirkernes tjeneste i egentligste forstand ved angivelse af timerne både synligt og hørligt, således at de mange liturgiske handlinger kunne finde sted til rette tid. Efterhånden gav tidmålerne sig også til kende med klokker og skiver udvendigt til glæde og nytte for ordenen i det borgerlige liv, og tidsangivelser inde i kirkerne betragtes mærkeligt nok nu næsten som en uting.

*Udsnit af urværk med
det kongelige monogram.
Forneden
gangmekanismen.*

Der er ikke i murværket nu synlige spor af det gamle urarrangement, hvad der vel heller ikke er overraskende i betragtning af de mange reparationer og ombygninger, kirken siden da har været ude for, ikke mindst netop i partiet ved Marietårnet.

1637 har det gamle urværk åbenbart været udtjent; om det drejede sig om kirkens første, kan ikke siges. I det nævnte år figurerer i regnskaberne en post til sejmagerens dreng for olie »den Tid den nye Urverk kom til Ribe«, og atter samme år omtales olie til det nye sejerværk. Ved samme lejlighed omtales endvidere »Skiven til Sejerværket i Kirken« (inde i kirken). 1638 gøres det nye sejerværk færdigt. Det blev anbragt et helt andet sted end det gamle, nemlig i det store tårns hvælvede, andet stokværk, de 11.000 Jomfruers Kapel. Det gamle værk, der »i mange Aar har staaet hos Kirken og ikke kunde afhændes eller bruges, slet forrustet og fordærvet«, skænkedes 1657 til Kathrinekirken, »da samme Kirke er i stor Gæld og tilmed en Kapitelskirke, der behøver Slagværk«. Desværre er dette gamle

værk siden gået tabt. Kathrinekirkens nuværende store, prægtige urværk er fra 1801.

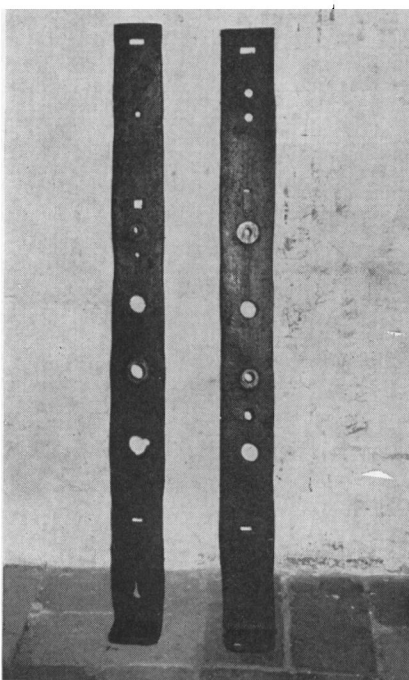
I det øvre, hvælvede kapel stod også det endnu eksisterende urværk til 1884; da det blev opstillet i 1696 siges udtrykkeligt, at det sker i det kapel i samme tårn, hvor det gamle sejerværk var.

1637-urværket fik kun en for tårnure kort levetid, 59 år. Det havde både kvarter- og timeslagværk, timeslagene sloges på stormklokken og sandsynligvis også på mindre klokker inde i kirken. Det nye ur fik foruden indvendig skive desuden en urskive udvendig på tårnet. 1646 betales for et lod til opsætning af visere uden på tårnet, og 1688 omtales »Viseren som viser ud mod Torvet« (på tårnets østside). Viserens kontravægt var, som det sig hør og bør, allerede da udformet som en halvmåne. Muligvis har lodderne bestået af trækasser med sten i. 1656 reparerer Frederik Kleinsmed »Kurvene som vejer Vegten til Slagværket«, og 1692 omtales to kister til sejerværket.⁶

Som alle tidens ure reguleredes også dette af en balance eller uro med en lodret aksel eller spindel med to flige, der greb ind i et lodret placeret ganghjul (stighjul eller kronhjul). 1695-96 nævnes ligefrem, at takkerne på stangen til uroen var slidt, og man er åbenbart blevet klar over, at det ikke kunne betale sig at ofre mere på reparationer. Måske var man også opmærksom på, at der nu gaves ure med en langt større gangnøjagtighed end det var muligt at opnå med en uro.

1695-96 renses der ud i det store tårn fra øverst til nederst som forberedelse til opsætningen af det store, nye urværk; murene repareres og kalkes. Værket sættes i forbindelse med den allerede eksisterende, udvendige viser mod øst, og ved samme lejlighed opsættes endvidere skive og viser mod vest. Der brydes huller i hvælvingen over uret til lodsnorene (det gamle værks lodsnore havde vist gået gennem hvælvingen under uret). Inde i kirken var der små

Gangværkets taphulstivere (1696). Det rektangulære hul i højre stiver (med en prop) har båret konsollen for den lodrette ganghjulssaksel. De store, tomme huller stammer fra akslernes oprindelige lavere placering. De sidst anvendte taphuller er bronzeførede.

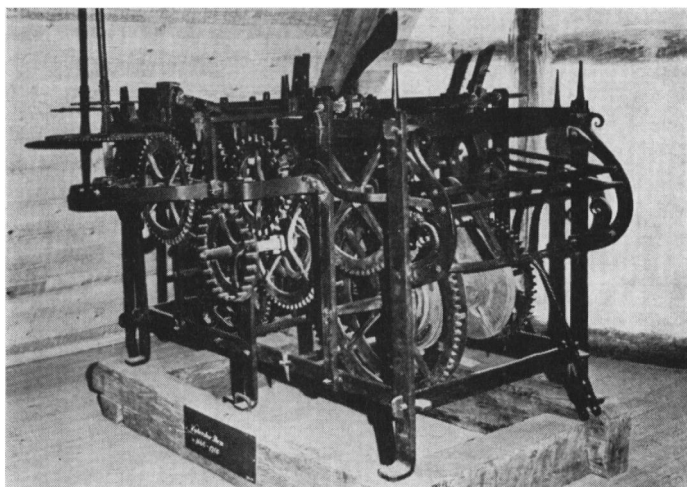

klokker til fuldtide- og kvarterslag; deres slaghamre blev trukket af messinglænker; der var desuden en indvendig skive med forgyldt viser, omtalt sidste gang 1819. Klokker og skive må have siddet på muren ind til kapellet, altså ud for orglet og formodentlig modsat skive og klokker fra det forudgående urværk. Indtil den sidste store restaurering var der en nu tilmuret åbning mellem kapellet og kirkerummet; den kan have tjent som kanal for viseraksel og transmissioner til slaghamrene.

Timeslagene blev slået på stormklokken som tidligere, men det er vanskeligt at blive klar over, hvor kvarterslagklokken befandt sig indtil restaureringen 1738-43. 1703 er den i spiret, 1723 reparerer kvarterklokken i spiret, og 1725 hedder det: »det lille Spir, hvor Kvarterklokken hæn-

ger. Stakit til den Laage, hvor man gaar op i det lille Spir«. Hvad er det for et spir? Man kan være fristet til at tænke på spiret til det lille trappetårn midt på skibets nordside, selv om det forekommer noget langt borte fra selve urværket. Så vidt vides, har der ikke været noget spir nærmere ved urværket, og ret beset kender man i øvrigt slet ikke noget til det spir, der da har kronet den nævnte trappetårn; det nuværende løgspir opsattes først ved restaureringen 1738-43. Der er ikke nu i dette tårn mindste spor af indretning til klokke eller slaghammerarrangement. At tænke sig kvarterklokken anbragt i tagrytterspiret, forekommer ikke sandsynligt. Kan der have været et lille spir på toppen af det store tårn? Spørgsmålet må nok stå hen. I 1742, altså netop under den nævnte restaurering, sker der ændringer med slagklokkerne – uden at der foreligger oplysninger, som gør det hele lettere at forstå. Da flyttes hammeren fra den store klokke til kvarterklokken, der da synes flyttet hen i det store tårn. Måske er det den klokke, der 1811 sidder »udvendig på nordsiden i en bjælke«. Det må vel forstås således, at kvarterklokken er ophængt i en bjælke i et glamhul. I al fald eksisterede indtil den store restaurering af tårnet 1884 den ejendommelige ordning, at kvarterslagene sloges på den største klokke, stormklokken, mens timeslagene kom fra den mindre, den oprindelige kvarterklokke.⁷ At den mindste klokke har hængt frit og derfor lettere hørlig end den store inde i tårnet er nok forklaringen herpå. På maleren Jørgen Roeds billeder af domkirken i henholdsvis Statens Museum for Kunst (1836) og Den Hirschsprungske Samling, måske navnlig på det sidste, kan man med god vilje ane en klokke hængende i det store nordre glamhul.

Er spørgsmålet om klokkernes placering indviklet, gælder dette også de udvendige urskivers. Det står fast, at der tidligst har været skive på østsiden, og at der sikkert i forbindelse med anskaffelsen af det nye urværk 1696 også an-

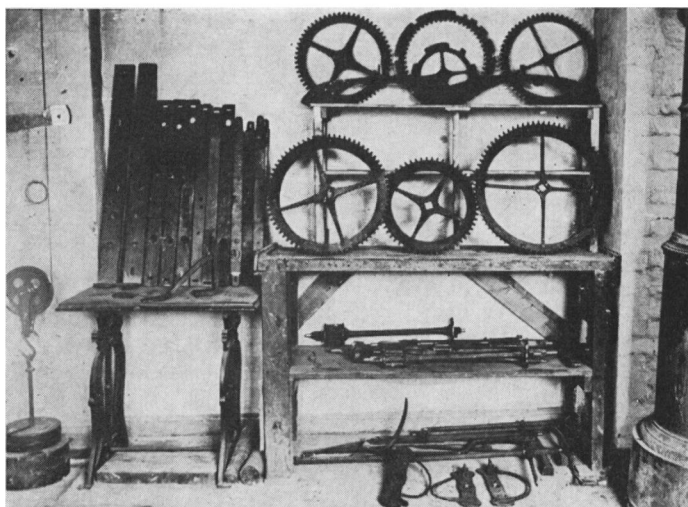
Haderslev domkirkes gamle tårnurværk i Den gamle By, Århus.

bringes en skive på vestsiden. Hvor højt disse skiver har siddet, kan ikke siges. 1740 flytter Anders Murermeister skiven på vestre side længere ned. Først 1793 nævnes alle fire skiver. På de ældste billedlige fremstillinger af kirken, hvor uret overhovedet er medtaget, sidder skiverne på deres nuværende sted ud for syvende stokværk. Skiverne havde helt til kirkens sidste store restaurering hver kun én viser, timeviseren (en »stiv viser«). Disse, der endnu er i behold, har i deres prægtige udformning i sjælden grad klædt skiverne, og man kan næsten beklage, at ripenserne ikke længere får tilmålt døgnets timer ved disse viseres værdige vandring over romertallene.

Urværket beholdt sin plads i de 11.000 Jomfruers Kapel, indtil det 1884 i forbindelse med det store tårns restaurering flyttedes op i stokværket ud for skiverne, højere end noget andet dansk tårnur nogen sinde har siddet, hvad der naturligvis gjorde aksel forbindelserne fra værk til skiver langt mindre komplicerede end hidtil, men til gengæld for-

langer urmagerne, der »opvarter« værket, 25 kr. mere om året for at skulle slide de mange flere trapper end hidtil. 1933 flyttedes værket atter, nu til fjerde stokværk, hvor det har stået siden, sammen med klokkespilmaskinen, smukt og instruktivt opstillet, til glæde for de mange besøgende, der passerer forbi urhusets vinduer, og som får et imponerende indtryk af det store tårns gamle, dæmoniske indvåner, der ved sit højlydte, aldrig ophørende tik-tak – snarere egentlig bum-bum – henleder opmærksomheden på sig, og som hvert kvarter, dramatisk men lydløst, svinger med slagværkets vinger, der med et smæld brat standses og larmende løber farten af sig.

Det nuværende urværk har tjent kirken i ca. 275 år, dog med den modifikation, at det efter 237 år blev fornyet på nær den yderste ramme; yderligere må det bemærkes, at der siden det sattes i gang 1696 var foretaget mange mindre reparationer og en enkelt væsentlig ændring i selve gangmekanismen. For så vidt havde der intet været til hinder for, at uret kunne have været hovedrepareret også med bevaring af så godt som alle de bevægelige dele, således at det fortsatte med at være Ribes tidmåler endnu i mange generationer. Det samme gælder til en vis grad næsten alle gamle smedede tårnure – men også kun til en vis grad. Ribeuret udmærker sig nemlig fremfor hovedparten af samtidige tårnure – for så vidt også fremfor de fleste både ældre og yngre – ved en vældig robusthed, dels som følge af kraftigere dimensioneret ramme- og hjulværk end sædvanligt, dels takket være den rationelle måde, hvorpå de tre værker, nemlig gangværket, kvarter- og timeslagværket, er anbragt side om side i rammen, hvorved vedligeholdelse og justering af værkerne funktioner kan ske meget lettere end ved den traditionelle værkopbygning, hvor værkerne sidder så at sige i hverandres forlængelse, og hvor selv små reparationer ofte kræver hele værket adskilt. Ribeurets disposition blev aldrig særlig udbredt i Danmark, mens den i

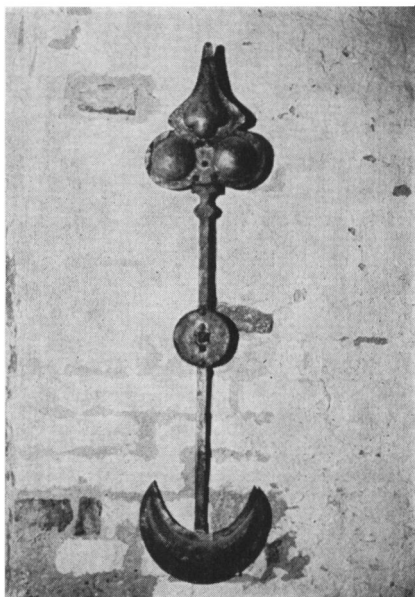
Dele fra Martin Iversens, udtaget 1933.

1600-årenes seneste årtier er næsten enerådende i England, dér vistnok som en direkte følge af ankergangens og pendulets indførelse om ved 1670.⁸ Der foreligger endnu ikke materiale til bedømmelse af værkernes udvikling på kontinentet.

Enhver, der har set uret i domkirken, vil have bemærket Chr. V's kronede initialer, som pranger over værket tillige med årstallet 1696. Hvad der falder mindre i øjnene er mesterens signatur, indgraveret på et af de drejede messingpyntespir på hjørnerne: »Marten Iversen, Løgumkloster me fecit 1696«. Endnu en indskrift ses længere nede på en rund plade, dækkende et savtakket hjul: »Bertram Larsen, Kjøbenhavn Anno 1933«. Dette står med lige så god ret som den oprindelige mestersignatur. På nær rammens yderstivere skyldes hjulværket, de øvrige stivere med alle taplejerne m.m. Bertram Larsen, det bekendte københavnske tårnurmagerdynasti. De ved ombygningen fjernede gamle dele opbevares i domkirken. For så vidt »omkonstruerede«

Bertram Larsen uret helt i Marten Iversens ånd ved at arbejde med kraftige dimensioner, med glimrende materialer og med den største nøjagtighed, således at hans konstruktioners slidstyrke ikke overgås. Siden ombygningen for 40 år siden har værket så vidt vides overhovedet ikke behøvet nogen reparation, og det vil kunne fortsætte med at gå i lange tider uden problemer. Uret reguleres af et pendul med træstang af lidt mere end en meters længde. Usædvanligt er det at finde en Grahamsgang og ikke – som af Bertram Larsen ellers næsten altid anvendt – en stiftgang til formidling af pendulets regulerende bevægelse på værket. Stiftgangen anses for mere robust og bedre egnet til tårnure; Grahamsgangen, opfundet ca. 1735 af englænderen George Graham og ellers brugt i nøjagtige normalure og i finere stueure, kan derimod udføres mere dekorativt; den er instruktiv at se på, og det har utvivlsomt betaget mange besøgende på vej op til udsigten at dvæle et øjeblik ved ruden ind til urværket og studere det indviklede maskineri og dér midt i det hele i kæmpestørrelse at genfinde denne smukke, mekaniske detalje, som de fleste nok kender i forvejen fra andre ure; det er utvivlsomt det største eksemplar af en Grahamsgang i Danmark.⁹

I princippet indrettedes værket, som det hele tiden havde været, til at gå et døgn mellem hver oprækning, dvs. at der ikke indførtes udvekslinger udover, hvad der i forvejen var, nemlig tre aksler på hvert af de tre værker, gangværket, kvarterslagværket og timeslagværket. Døgnværker er utvivlsomt mekanisk set mest harmoniske. I ugeværker må indføres yderligere en udveksling i hver af de tre afdelinger, lodvægten må forøges, i princippet syv gange, i praksis en del mere; dette medfører meget kraftige påvirkninger på tappe og lejer samt tilbøjelighed til vridning af rammen, hvis ikke denne er særlig kraftigt udført. Selv en så fremragende mekanisk frembringelse som uret på Parlamentet i London («Big Ben») er bevidst udført kun som døgnværk.

*Gammel »stiv viser«
(timeviser).*

Foruden Grahamsgangen tilføjede Bertram Larsen en udløsningsmekanisme for det klokkespil, som indrettedes samtidig med urværkets ombygning; et hjul, som drejer én omgang i løbet af et døgn (det førnævnte savtakkede), bringer udløsningsmekanismen ind og ud af funktion alt efter anbringelsen af nogle flytbare stifter i randen.

Formodentlig er det kun kort tid, man endnu kan påregne at få uret og klokkespilmaskinen trukket ved håndkraft, men værkernes gedigne udførelse taler for at beholde dem og at gøre optrækningen elektrisk og automatisk, hvad der kan ske uden indgreb i eller ændring af forholdene. Det store urværk er en umistelig detalje i det populære tårn.

Men hvordan så uret ud, da Marten Iversen ankom med det i 1696? Der skulle være en mulighed for at få en forestilling herom, dels fordi størsteparten af de ved 1933-ombygningen fjernede dele som nævnt endnu er i behold, dels

fordi der eksisterer et til Ribe-uret så nøje svarende urværk, at det også må være tilvirket af Marten Iversen, selv om dette ingen steder er anført, nemlig Haderslev domkirkes tidligere ur, nu i Den gamle By i Århus. Takket være dette er det vist nok tilmed muligt at få en fuldstændig forestilling om Ribe-urets oprindelige gangmekanisme, der allerede var gået tabt længe før Bertram Larsens ombygning 1933.

Urets opbygning og den særlige anbringelse af de tre forskellige værker i forhold til hverandre er allerede omtalt. Udførelsen af de to slagværker er særdeles konventionel, men gangværkets konstruktion rejser en række spørgsmål, som må besvares, hvis man helt vil forstå, hvad det var for et ur, domkirken flottede sig med at anskaffe. Det afgørende er, om det var et med pendul reguleret værk, eller om det endnu ved anskaffelsen havde den gammeldags uro. Denne detalje siger alt om urets værd som tidmåler. Når man nøjere undersøger de ved 1933-ombygningen kasserede dele, fremgår det af de to midterste lodrette stivere, hvori gangværket havde sine taplejer, at dette på et eller andet tidspunkt er blevet temmelig radikalt ombygget, idet to af værkets aksler, valsehjulsakslen (med tromlen til lodrebet) og mellemhjulsakslen er flyttet 12 cm op, ved at der er boret nye taphuller i stiverne, foret med bronze. De gamle taphuller sidder tilbage tillige med forskellige andre, hvoraf nogle kan forklares som hidrørende fra forskellige senere tilføjelser: en konsol for den lodrette viseraksel og en arm til ophængning af et senere tilføjet pendul. Et rektangulært hul i den øvre ende af den ene stiver har ikke mange paralleller i samtidige urværker, og det er fristende at forklare det som konsol for underste leje for en lodretstående aksel, der har båret et vandret ganghjul. Er dette tilfældet, har uret oprindeligt haft pendulregulering. Sagen er dog ikke ganske oplagt, men det er en hjælp nu at kunne kaste et blik på det langt bedre bevarede ur fra Haderslev

domkirke. Det er på alle væsentlige punkter Ribe-uret lig, og sammen skiller de sig så afgørende ud fra andre bevarede samtidige ure, at man tør gå ud fra, at de også, hvad gangmekanismen angår, har været egenartede og ens. Haderslev-uret har en pendulreguleret gang med spindel. I de gamle spindelgangs ure med uro var ganghjul og spindel lodrette, og fast på spindelen sad uroen, normalt en tværstang med vægte i enderne. Den svingede tilligemed spindelen frem og tilbage; vægtene kunne flyttes ud eller ind, eftersom man ønskede at regulere uret til at henholdsvis gå langsommere eller hurtigere. På Haderslev-uret er ganghjulet og spindelen vandret, og til spindelen er pendulet fæstnet. Ganghjulet får gennem spindelen pendulet til at svinge, og dets længde bestemmer hvor hurtigt – så nogenlunde, og i al fald så uendelig mere jævnt end uroen.¹⁰

Nu er der imidlertid det problem ved Haderslev-uret, at hele den konstruktion, som bærer ganghjulet og spindelen med pendulet, i og for sig kunne se ud til at være en senere tilføjelse. Den danner ligesom en enhed for sig selv uden at være integreret i den egentlige værkramme. Har da Haderslev-uret oprindeligt haft uro, og skyldes pendulindretningen en senere ombygning?

De bjergværker i Norge og Sverige, og formodentlig også andre steder, som leverede stangjern, forsynede oftest disse med et firmastempel. Man vil genfinde sådanne på mange gamle jerngenstande og også meget hyppigt på tårnure. Endnu er der kun i ringe grad bragt rede på tolkningen af stemplerne, som, hvis man efterhånden kan sted- og tidsfæste dem, nok vil kunne yde vigtige bidrag i daterings-spørgsmål.¹¹ Haderslev-uret har to ens stempler, et i selve rammeværket og et i det særlige spindel- og pendularrangement. Dette i forbindelse med, at der ikke er de sædvanlige spor efter en spindelgang med uro, må tages som et bevis på, at rammen og pendularrangementet er jævngamle, og at Haderslev-uret altså oprindeligt havde pendulregu-

lering; den slående parallellitet mellem de to ure taget i betragtning, må Ribe-uret da også oprindeligt have haft pendul.

Dette er da vist nok det tidligst daterede pendulur, som indtil videre kendes i Danmark, og selv om man naturligvis ikke ved, om sådanne ure endnu tidligere er kommet til landet eller tilvirket her, er det dog bemærkelsesværdigt, at Ribe allerede ca. 15 år efter at denne for tidmålingen så revolutionerende opfindelse var kommet i praktisk brug, erhverver sig et så moderne ur. Fra kirkeregnskaber vides, hvorledes man hjalp sig med de primitive uro-ure helt op til omkring 1800; i løbet af 1700-ernes slutning blev dog de fleste ældre tårnure ombygget med pendul.

Det er ejendommeligt, at pendulet virker som regulator gennem en vandret spindel og ikke ved et anker, som ubetinget er en bedre indretning, både hvad gangnøjagtighed og holdbarhed angår. Den vandrette spindel er så at sige en uro-mekanisme, der »er lagt ned«, og hvortil der i stedet for balancen er fæstnet et pendul. Ejendommeligt er det endvidere, at hele gangarrangementet har udgjort ligesom en enhed for sig selv, som endnu ikke er vokset harmonisk sammen med resten af værket. Endelig er det værd at bemærke, at spindelen har hvilet i knivlejer (som de findes i en vægt) og ikke i taplejer. Denne ophængningsform har konservativt holdt sig i Sydøstjylland ved ophængning af penduler, der jo ellers almindeligvis hænger i en fjeder. (Ure i Ballum, Brøns og Møgeltønder kirker).

Det er ikke tanken her at gennemgå urværkets lange »lidelseshistorie« – ethvert tårnurs historie tager sig i regnskaberne således ud. Naturligvis vil en så stor og kompliceret maskine, der altid er i drift, slides og have behov for reparationer og småændringer.¹² Der er dog grund til at tro, at uret i Ribe har gået næsten uafbrudt siden det sættes op – i modsætning til, hvad der kendes mange andre steder, hvor urene kunne være i stykker og ude af brug i

årevis. Det nævnes aldrig i regnskaberne, at det har stået i længere tid, og ved enkelte lejligheder, 1811, 1822 og 1835, anføres, at der må annonceres i avisen om urets standsning et par dage før reparation »i Henseende til, at Domkirkens Klokke er i Almindelighed den, hvorefter Byens Indvaanere retter sig«. Offentlige ure har i øvrigt altid været særligt yndet avisstof; en gennemgang af de lokale blade ville utvivlsomt afsløre mangt og meget – dog næppe af rent teknisk art.

At spindelgangen – selv med et pendul som regulator – ikke i længden fungerede tilfredsstillende, kan ikke overraske. Fra 1859 foreligger en udtalelse fra Kyhne¹³ og J. Schultz jun. om fejl ved værket. Hvad der her anføres mod spindelen er indlysende. At man derimod giver lodrebene skyld for at forårsage unøjagtigheder ved at udvide sig eller trække sig sammen alt efter luftens fugtighed turde være en fuldstændig misforståelse. Formodentlig ved flytningen 1884 indførtes en ny, tidssvarende regulering, en stiftgang, der ligesom den nuværende Grahamsgang er »hvilende«; med denne indretning kan der opnås fremragende nøjagtighedsresultater, selv om resten af urværket er gammelt og slidt. Værkets liv forlængedes hermed til 1933. Nu hviler de gamle hjul ud i et kammer i Marietårnet.

Helten i denne lille beretning må nok siges at være Marten Iversen, som forfærdigede de glimrende urværker til Ribe og Haderslev domkirker. Desværre ved man næsten ingenting om ham, udover at han ved sin død 1705 boede i Tornskov ved Løgumkloster, og at hans hustru overlevede ham med 55 år.¹⁴ Man havde gerne vidst, hvor han havde lært, hvilke tårnure han har leveret foruden de to kendte, og hvordan han var kommet under vejr med urmagerkunstens seneste opfindelser. Der kan næppe være tvivl om, at han tilhører den urmagergeneration, der har været med til at tage det mest afgørende skridt i urets lange udviklingshistorie: overgangen fra uro til pendul. Han tåler sammen-

ligning med Johann Mercki, som 1699 til Vor Frelser Kirke i København leverede Danmarks største og prægtigste tårnurværk. Hans navn fortjener at huskes med hæder.

NOTER:

Med venlig tilladelse fra Danmarks Kirker er her anvendt arkivudskrifter, foretaget med henblik på publiceringen af Domkirken. Der er ikke henvisninger til dette materiale.

1. F. Kinch, Ribe Bys Historie og Beskrivelse I, 1869, s. 262.
2. H. Alan Lloyd, *Some Outstanding Clocks*, 1958, s. 1-8. C. F. C. Beeson, *English Church Clocks 1280-1850*, 1971, s. 13-24.
3. Kinch, I, s. 296.
4. Kinch, I, s. 566, jvf. s. 131.
5. Reparationer 1614 og 1618 af Bertel Bøsemager, 1621 af Hans Sejermager og 1635-36 af Oluf Kleinsmed.
6. Af urmagere, som har udført reparationer på værket, kan nævnes Hans Brovsen i Gravlund i Bindsted sogn (1641), Nicaloi Urmager (1646), Hans Smed i Ballum (1649), Sejermageren fra Arnum (1651). Urværket blev straks efter opstillingen omgivet med et urhus, et træskur, som ved flere lejligheder repareredes. Det stod op mod kapellets nordmur og er indmålt på en grundplan af kirken, gengivet i Jacob Helm og H. C. Amberg, *Ribe Domkirke*, 1906, planche III (kirken før restaureringen).
7. Jacob Helm og H. C. Amberg, s. 55.
8. Beeson, s. 57ff.
9. Mechanicus Johannes Friis anvendte 1829 en endnu større, i Nationalmuseet opbevaret, Grahamsgang til Frue Kirkes ur i København, senere flyttet til Køge kirke.
10. I Stege kirke står et af de meget få bevarede spindelure, udført 1729 af Maribo-urmageren Johan Henrik Musenberg (Folkeliv og Kulturlevn. Studier tilegnet Kai Uldall, 1960, s. 61-101).
11. Bo Molander, På jakt efter stangjärnsstemplar. *Dædalus. Tekniska Museets Årsbok*, 1968, s. 11-41.
12. Reparationer udført 1739 af Johan Wulf, Løgumkloster, 1757 af Lydiche Berntsen, 1773 af Jochum Schultz, 1802 af E. Th. Falck, 1821 af Rasmus Jensen Kier, 1839 af Ditzer, 1844 af urmager Tønders og 1886 af urmager M. J. Schmidt, Ribe.
Om Ribe-urmagere se Helge Søgaard: *Gamle Ure fra Ribe*, *Årbog for »Den gamle By«*, 1952, s. 68ff.
13. Måske en fejlskrift i regnskaberne fra Kyhl, den meget kendte tårnurmager Henrik Kyhl, 1793-1866. (Se Biografisk Leksikon).
14. Jeg skylder vor bedste kender af sønderjyske urmagere, Jens Lampe, tak for biografiske oplysninger om Marten Iversen.